

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών
Ορθόδοξη Χριστιανική Θεολογία και
Θρησκευτικός Πλουραλισμός

Διπλωματική Εργασία
Ορθόδοξη Παράδοση και Οικολογική Κρίση

Αικατερίνη Ταμπακάκη

Επιβλέπων καθηγητής: Αθανάσιος Αντωνόπουλος

Πάτρα, Μάιος 2022

Περίληψη

Η οικολογική κρίση αποτελεί ένα πρόβλημα που απασχολεί έντονα την ανθρωπότητα τους τελευταίους αιώνες. Η ολοένα και αυξανόμενη εκμετάλλευση της φύσης δημιουργεί μια συνεχή διάσπαση στη σχέση του ανθρώπου με το περιβάλλον μέσα στο οποίο δραστηριοποιείται. Όσο ο άνθρωπος ξεχνά πως είναι μέρος αυτού του οικοσυστήματος που με τις πράξεις του καταστρέφει, τόσο το πρόβλημα θα διογκώνεται χωρίς ο ίδιος να μπορεί να βρει λύση. Όμως η οικολογική κρίση αυξάνεται σε σημείο ώστε να απειλεί την ίδια την επιβίωση του ανθρώπου και τη διατήρηση της ζωής. Η Ορθόδοξη Παράδοση με την ανεπτυγμένη θεολογία της Εκκλησίας είναι σε θέση να δώσει στον άνθρωπο εκείνα τα δεδομένα που του είναι απαραίτητα για να επαναπροσδιορίσει τη θέση του μέσα στον κόσμο και να μπορέσει τελικά να βοηθήσει τη φύση να ξεφύγει από την οικολογική κρίση που ο ίδιος δημιούργησε. Οι βασικές θεολογικές αρχές της Εκκλησίας είναι ικανές να θέσουν τον άνθρωπο και τη φύση σε έναν νέο διάλογο μακριά από την ωφελμιστική αντιμετώπιση της φύσης που οδηγεί τελικά στην αύξηση της οικολογικής κρίσης. Στο ίδιο πλαίσιο τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει αρκετές κινήσεις από την Ορθόδοξη Εκκλησία στην προσπάθεια να μετριαστεί το οικολογικό πρόβλημα και να δοθεί η δυνατότητα ο άνθρωπος να μπορέσει να ζήσει σε ένα υγιές φυσικό περιβάλλον.

Λέξεις – Κλειδιά

Οικολογία, Οικολογική Κρίση, Οικολογική Ηθική, Οικοθεολογία, Ορθόδοξη Παράδοση, Κτίση

Orthodox Tradition and Ecological Crisis

Aikaterini Tampakaki

Abstract

The ecological crisis is a problem that has been of great concern to mankind in recent centuries. The ever-increasing exploitation of nature creates a constant division in the relationship of man with the environment in which he operates. The more man forgets that he is part of this ecosystem that he destroys with his actions, the more the problem will swell without him being able to find a solution. But the ecological crisis is growing to the point that it threatens human survival and the preservation of life. The orthodox tradition with the developed theology of the Church is able to give man the data he needs to redefine his place in the world and to finally be able to help nature escape the ecological crisis he has created. The basic theological principles of the Church are capable of putting man and nature in a new dialogue away from the utilitarian treatment of nature that ultimately leads to the escalation of the ecological crisis. In the same context, in recent years there have been several moves by the Orthodox Church in an effort to alleviate the ecological problem and enable human beings to live in a healthy natural environment.

Keywords

Ecology, Ecological Crisis, Ecological Ethics, Ecotheology, Orthodox Tradition, Creation.

Βιβλιογραφία

Ακολουθούν οι βιβλιογραφικές αναφορές (πηγές) της Εργασίας.

Α. Αγία Γραφή

Septuaginta (Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄), Ελληνική Βιβλική Εταιρία, Αθήνα 1979

Novum Testamentum Graece, Eberhard Nestle, United Bible Societies, London 1971

Η Καινή Διαθήκη, το πρωτότυπο κείμενο με νεοελληνική μετάφραση, εκδοση Στ΄, Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα

Β. Πατερικά Κείμενα

Μ. Βασιλείου, Εἰς τὴν ἑξαήμερον, PG 29, 13B, 16A

- Εἰς τὸν 32 ψαλμὸν 3, PG 29 329 BC
- Εἰς τὸ «καθελὼ μου τὰς ἀποθήκας» Β.Ε.Π.Ε.Σ. τομ.54, εκδ. Απ. Διακονίας, Αθήνα 1976
- Εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν 2, P.G 31, 1460BC
- Ἐν λιμῷ καὶ ἀρχμῷ, Β.Ε.Π.Ε.Σ, τόμ. 54, εκδ. Απ. Διακονίας, Αθήνα, 1978
- Κατ' Εὐνομίου Λόγος Γ', Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, PG 29,653-670
- Ὅροι κατὰ πλάτος, ἐρωτ. 7, P.G 31,928B-933C
- Ὅτι οὐκ ἔστι αἷτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός 8, PG 31, 348A

Γρ. Νύσσης, Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως, PG 46, 28C

- Ὅμιλία εἰς Α΄ Κορινθίους 15, 28, PG 44, 1312A.

Γρ. Παλαμά, Ὅμιλία ΚΕ΄, PG 151, 325D

- Ὅμιλία ΚΑ, PG 151, 277AB

Ἰω. Δαμασκηνού, Περὶ εἰκόνων 1, PG 94, 1300 AB

- *Περί των εν Χριστώ δύο θελημάτων*, PG 95, 147B
- *Κατά Μανιχαίων Διάλογος*, P.G., 94, 1545A

Ιω. Χρυσοστόμου, *Εις τους ανδριάντας* 10,5, PG 49,117

- *Εις την γενέθλιον ημέρα του Σωτήρος ημών Ιησού Χριστού* 6, PG 49, 360
- *Υπόμνημα εις τον αγιον Ματθαιον τον Ευαγγελιστην*, Ομιλία ΚΕ', PG 57, 331

Θεοφίλου Αντιόχειας, *Πρός Αυτόλυκον* 2, 17. PG 6, 1080

Κ. Ιεροσολύμων, *Κατήχησις* IB', PG 33, 732A

Μακαρίου Αιγυπτίου, *Όμιλίες Πνευματικάι*, PG 34,460-461

Μαξίμου Ομολογητού, *Προς Θαλάσσιον*, PG 90, 269-276

- *Σχόλια εις τα του Διονυσίου Αρεοπαγίτου*, PG 4, 137

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Αγγελίδης Ζ., *Εισαγωγή στην περιβαλλοντική εκπαίδευση*, εκδ. Art of Text, Θεσσαλονίκη 1993.

Αγουρίδης Σάββας, «Οικολογία και Θεολογία. Σκέψεις για κάτι καινούργιο στη θεολογία μας», περιοδικό *Καθ' οδόν* 1, 1992, σ. 35-43

Αθανασοπούλου-Κυπρίου Σπυριδούλα(Δρ), Σταύρος Γιαγκάζογλου(Δρ), Αναστάσιος Μαράς(Δρ), *Η Ορθοδοξία ως πολιτισμικό επίτευγμα και τα προβλήματα του σύγχρονου ανθρώπου*, τ.Γ', Ορθοδοξία και [Μετα-] Νεωτερικότητα Πάτρα: ΕΑΠ, 2008

Αρβανίτης Χ., *Οι επιπτώσεις της οικολογικής κρίσης στο ανθρώπινο πρόσωπο*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 2002

π. Αυγουστίδης Α., Κ. Ζορμπάς, π. Β. Θερμός, Ν. Κοκοσαλάκης, Α. Μελισσάρης, Χρ. Τερέζης, *Η ορθοδοξία ως Πολιτιστικό Επίτευγμα και τα Προβλήματα του Σύγχρονου Ανθρώπου*, τομ. Β, *Η Ορθοδοξία απέναντι σε Θέματα της Εποχής μας*, εκδ. Ε.Α.Π., Πάτρα 2002

Βάντσος Χ., *Η Μέριμνα της Εκκλησίας για την Προστασία του Περιβάλλοντος*, Θεσσαλονίκη 2007.

Berdyaev N., *Το πεπρωμένο του ανθρώπου στο σύγχρονο κόσμο*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1980.

Βερεσόγλου Δ., *Οικολογία*, εκδ. Γαρταγάνη, Θεσσαλονίκη 2010

Βοϊκλής Γ., *Οικολογισμός, Εναλλακτικές*, εκδ. Οικολογική Σκέψη, Αθήνα 1992.

Γαλάνης Ιω., *Η σχέση του ανθρώπου και κτίσεως κατά την Καινή Διαθήκη*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1984.

Γαλυφιανάκης Ε., *Το Δάσος ως Αντικείμενο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση*, Θεσσαλονίκη 2007

Ware K. (μητρ. Διοκλείας), *Οικολογική κρίση και ελπίδα*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 2008.

- *Ο ορθόδοξος Δρόμος*, εκδ. Επτάλοφος, Αθηναι 1984.
- *Αρχή Ημέρας. Η ορθόδοξη προσέγγιση της Δημιουργίας*, μτφρ. Ν. Τσιρώνη, εκδ. Ιερό Προσκύνημα Αγίου Γεωργίου εν Ιωαννίνους, Ιωάννινα 2007.

Γιαγκάζογλου Στ., «Ο Κόσμος και ο άνθρωπος. Μετα-οικολογικές πτυχές στη θεολογία του αγίου Γρηγορίου Παλαμά», *Σύναξη* τ. 53(1995), σ. 65-73.

Γιαγκάζογλου Στ., «Το Ορθόδοξο Ήθος» στο Κ. Αγοράς, Στ. Γιαγκαζογλου, π. Ν. Λουδοβίκος, Στ. Φωτίου *Πίστη και Βιωμα της Ορθοδοξίας*, Τομ. Α *Δόγμα, Πνευματικότητα και Ήθος της Ορθοδοξίας*, εκδ. ΕΑΠ, Πάτρα 2002

Γιανναράς Χρ., *Αλφαβητάρι της Πίστης*, εκδ. Δόμος, Αθήνα, 1999

Γιανναράς Χρ., *Ενάντια στη Θρησκεία*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα, 2006

Γεωργόπουλος Α., *Περιβαλλοντική Ηθική*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2002

Γρηγόριος (ιερομ.), «Ο κόσμος, τόπος λειτουργικός», *Σύναξη* 90 (2004), σ. 63-74

Δεσπότης Σωτήριος Σ., *Η Αποκάλυψη του Ιωάννη: Λειτουργική και συγχρονιστική ερμηνευτική προσέγγιση της Αποκάλυψης του Ιωάννη*, τ. Α΄. Αθήνα: Άθως, 2005, σ. 172

Δουραμάνη Γ., *Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και τα προβλήματα του περιβάλλοντος*, Θεσσαλονίκη 2009

Ζηζιούλας Ι. (Μητρ. Περγάμου), *Η κτίση ως ευχαριστία*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1992

Ζηζιούλας Ιω., «Αποκάλυψη και φυσικό περιβάλλον», *Σύναξη* 56(1995), σ. 13-21

Ζηζιούλας Ιω., «*Η Ορθοδοξία και το πρόβλημα της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος*», Ομιλία στο διατμηματικό συμπόσιο με θέμα: «Ορθοδοξία και φυσικό περιβάλλον», Θεσσαλονίκη 3-4 Απριλίου 1997

Ζήσης Θ., *Ορθοδοξία και Οικολογία*, εκδ. "Βρυέννιος", Θεσσαλονίκη 1994

- *Ηθικά Κεφάλαια*, εκδ. Βρυέννιος, Θεσσαλονίκη 2002.

Ζορμπάς Κ., *Εκκλησία και Φυσικό Περιβάλλον*, εκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1998

Θεοξένη (μοναχή), «Μοναστική πολιτεία και οικοσυστήματα», *Συναξη* 92 (2004), σ. 79-85

Καραβιδόπουλος Ιω, *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, εκδ. Π. Πουρναράς, 2007

Καραντώνας Ρ., *Οικολογικά Κινήματα. Παρουσίαση και κριτική θεώρηση από άποψη ορθόδοξης οικολογική ηθικής*, Θεσσαλονίκη 2016

Κεσελόπουλος Α., *Άνθρωπος και φυσικό περιβάλλον*, Θεσσαλονίκη 1989

Κυριακίδης Π., *Εναισθητοποίηση για το περιβάλλον (θεωρία και έρευνα)*, Ιωάννινα, 2003.

Κωνσταντίνου Μ., *Ρήμα Κυρίου Κραταίων*, Θεσσαλονίκη 1990

Κωτσοβίνου Ν., *Ρύπανση και Προστασία Περιβάλλοντος: Θέματα τεχνολογίας και περιβάλλοντος*, εκδ. Πλαίσιο, Αθήνα 1987.

Λαρεντζάκης Γ., *Η οδύνη της Δημιουργίας – Η οικολογική κρίση: Πανορθόδοξη και Οικουμενική Ευθύνη των Εκκλησιών Ανατολής και Δύσεως στο <http://www.amen.gr/article/i-odyni-tis-dimiourgias-i-oikologiki-krisi-panorthodoksi-kai-oikoumeniki-efthyni-ton-ekklision-anatolis-kai-dyseos> (ανακτημένο 23-5-2022)* .

Μαζνέικος Α., *Οι Απόψεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας για την Προστασία και την Αειφορία του Φυσικού Περιβάλλοντος*, εκδ. Μυρμιδόνες, Αθήνα 2013.

Μαντζαρίδης Γ., *Χριστιανική Ηθική*, τόμ. Α, εκδ. Πουρναρά, Αθήνα 2009.

- *Η εμπειρική θεολογία στην Οικολογία και την Πολιτική*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1994
- *Εισαγωγή στην Ηθική*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1999

Μαρτζέλος Γ., *Το προπατορικό αμάρτημα κατά την ορθόδοξη Παράδοση, εν τω Ορθόδοξο δόγμα και θεολογικός προβληματισμός*, τομ. Γ', {Φ.Θ.Β. 60}, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010

Ματσούκα Ν., *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Α'*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1994.

Μαυρίδου Θ., *Η Μελέτη του Π.Σ.Ε. «Πλούτος -Φτώχεια-Οικολογία: Η σχέση τους» Μια ορθόδοξη προσέγγιση*, Θεσσαλονίκη 2012,

Μπαλατσούκας Σ., *Οι άγιοι και το φυσικό περιβάλλον*, Θεσσαλονίκη 1996. Μπάρδας Σ., *Θρησκευτική Οικολογία & Παγκόσμιες Θρησκείες: ανάδειξη οικολογικών στοιχείων υπό το πρίσμα της περιβαλλοντικής ηθικής*, Ρόδος 2018

Μπισμπίκη Α., *Οικολογική κρίση και φυσικό περιβάλλον. Η ευθύνη των θρησκειών στην επίλυση του προβλήματος*, Πάτρα 2021.

Μπουράντα Χ., *Το οικολογικό πρόβλημα εξ'επόμεως Κοινωνιολογίας του Χριστιανισμού*, Θεσσαλονίκη 2011.

Moltmann Jürgen, *Τι είναι Θεολογία σήμερα; Δυο μελετήματα για την επικαιροποίηση της*, εκδ. Άρτος ζωής, Αθήνα 2008

Νάντσος Θ., Κουρουζίδης Μ., *Οικολογία και Εκκλησία: Κείμενα και Βιβλιογραφία*, εκδ. Ηλίβατον, Αθήνα 1999.

Νικολαΐδης Α., «Η άσκηση ως πρόταση οικολογικής διεξόδου», *Κοινωνία τ. ΛΒ'*(1989), σ. 75-9

Νικολαΐδης Α, *Οικολογία και ειρήνη*, Αποστολική Διακονία, Αθήνα, 1996

Οικονόμου Η., *Ορθοδοξία και Περιβάλλον*, εκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα 1992

- *Θεολογική Οικολογία: Θεωρία και Πράξη*, εκδ. Δέσποινα Μαυρομμάτη, Αθήνα 1994

Πελεgrίνης Θ., *Λεξικό της Φιλοσοφίας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2005

Πισσαδάκη Κ., *Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και η Περιβαλλοντική Ηθική στα σχολικά εγχειρίδια των Θρησκευτικών στην Α/θμια Εκπ/ση*, Ρόδος 2017

Ρωμανίδης Ιω.(πρεσβ), *Το προπατορικό αμάρτημα*, Αποστολική Διακονία Εκκλ. της Ελλάδος, Αθήνα, 1957

Σταμούλης Χρ., *Καλλος το άγιον*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα, 2004

Σταμούλης Χρ., *Η γυναίκα του Λωτ και η σύγχρονη θεολογία*, εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2008

Στανιλοάε Δ., *Μυσταγωγία του αγίου Μαξίμου του Ομολογητού*, εκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2009.

Ryce P., Προσεγγίσεις στο θέμα Άνθρωπος και Περιβάλλον, στο *Άνθρωπος και περιβάλλον*, (Μτφρ. Χ. Ευθυμιάτου), τομ. Α, εκδ. Κουτσουμπός, Αθήνα 1987

Sherrard P. , *Ο βιασμός του ανθρώπου και της φύσεως*, εκδ. Δόμος, Αθήνα 1994

Στύλιος Ε. (επισκόπου Αχελώου), *Το σύγχρονον αστικόν περιβάλλον ως ποιμαντικόν πρόβλημα*, εκδ. Επτάλοφος, Αθήνα 1980.

- *Άνθρωπος και φυσικό περιβάλλον. Ιστορική, φιλοσοφική και θεολογική θεώρηση του οικολογικού προβλήματος*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2003.

Σωτήρχου Π., *Ο Εμός φιλόσοφος, άγιος Ισαάκ ο Σύρος*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα, 2001

Σωφρονίου (Σαχάρωφ), *Ο Άγιος Σιλουανός ο Αθωνίτης*, εκδ. Ίερά Σταυροπηγιακή Μονή Τιμίου Προδρόμου Έσσεξ, Αγγλία 1995

Τσέκος Χ., *Η Περιβαλλοντική Ηθική Αντιμέτωπη με την Πρόκληση της Παγκόσμιας Αλλαγής του Κλίματος, στο Θέματα Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων*, εκδ. Τμήματος Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, Ορεστιάδα 2015

Τσιρέβελος Ν., *Ένας Πρόδρομος της ορθόδοξης μαρτυρίας στην Οικουμένη, Άγιος Αμφιλόχιος της Πάτμου*, εκδ. Ostrakon, Θεσσαλονίκη 2019

Τσιτσιγκος Σ., *Ο άνθρωπος καί τό φυσικό περιβάλλον*, Γρ. Παλαμάς, 747(1993), σ. 197-223

Ψαριώτης Θ., *Το φυσικό περιβάλλον στην ορθόδοξη πίστη*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2001

Ψαριώτης Θ., *Χρήστες ή καταχραστές*, εκδ. Α΄ Αποστολική Διακονία, Αθήνα, 1996

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Allaby M., *Basics of Environmental Science*, Routledge, London 2000

Bartholomew, Ecumenical Patriarch, *In the world, yet not of the world: Social and Global Initiatives of Ecumenical Patriarch Bartholomew*. (Ed. J. Chryssavgis), Fordham University Press, New York 2009, (Available on <https://ebookcentral.proquest.com/lib/aegeangr/reader.action?docID=3239716&ppg=234>)

Bauckham R., *Living with other creatures. Green Exegesis and Theology*, Baylor University Press, USA 2011, p. 3. (Available on <https://ebookcentral.proquest.com/lib/aegeangr/reader.action?docID=1037005>).

Collins P., *Dictionary of Environment & Ecology*, Bloomsbury Publishing Plc, London 2004

Chryssavgis J., *Cosmic Grace - Humble Prayer: The Ecological Vision of the Green Patriarch Bartholomew*, Eerdmans Publishing Company, I. W.B. 2003

W. Jenkins, M-E. Tucker, & J. Grim, *Routledge Handbook of Religion and Ecology*, εκδ. Routledge, London and New York 2017.

Διαδικτυακοί τόποι

Ιερά Μητρόπολη Κώου και Νισύρου, «Σεπτὸν Πατριαρχικὸν Μήνυμα ἐπὶ τῇ ἡμέρᾳ προσευχῆς ὑπὲρ τῆς Προστασίας τοῦ Φυσικοῦ Περιβάλλοντος», <https://www.imkn.gr>

Ιερά Μονή Χρυσοπηγῆς Χανίων, Οικολογική διαχείριση των απορριμμάτων της μονῆς, στο: http://www.imx.gr/perivallon_b.html (ανακτημένο 31-5-22)

Ιερά Μονή Χρυσοπηγῆς Χανίων, Βιολογική καλλιέργεια, στο: http://www.imx.gr/perivallon_a.html (ανακτημένο 28-5-22)

Ιερά Μονή Χρυσοπηγῆς Χανίων, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, στο: <http://www.imx.gr/KentroPerivEkpaidevsis.html> (ανακτημένο 31-8-2022)

Πατριάρχης Βαρθολομαῖος Α΄, Στην Ορθοδοξία δεν υπάρχουν ἄλυτα προβλήματα, στο <https://www.tanea.gr/2019/11/11/interviews/vartholomaios-stin-orthodoksia-denyparxoun-alyta-provlimata/> (ανακτημένο 31-5-2022)

Οι πράσινες ευαισθησίες του Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου Α΄ στο http://theoperiv.blogspot.com/2007/07/blog-post_3832.html (ανακτημένο 23-5-2022)

Κοινή Διακήρυξη του Πάπα Ιωάννη Παύλου Β΄ και του Πατριάρχη Βαρθολομαίου (Ρώμη - Βενετία, 10 Ιουνίου 2002), στο: http://www.naturazante.com/2007/07/blog-post_3164.html (ανακτημένο 31-5-2022)

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.